

dente e o representante dos alumnos»). El capítol 20 estudia els anomenats «predicats complexos», és a dir, les «seqüències de dos o més verbs que participen d'una relació de complementació infinitiva i que, en certs contextos, formen una unitat sintacticosemàntica», com ara en la frase «el professor sentia cantar la coral». La qüestió inclou el vell problema dels verbs causatius i perceptius. Les autores recorren al contrast amb altres llengües i estableixen dos tipus de construccions: les anomenades de reestructuració i les de fer-infinitiu. El portuguès afegeix complexitat i interès a la qüestió gràcies a la possibilitat d'un infinitiu flexionat. El capítol 21 tracta del subjecte nul en el portuguès europeu, el situa en comparació amb altres llengües i remarca diferències interpretatives amb el subjecte pronominal. També s'ocupa de l'adquisició d'aquest paràmetre. El capítol següent també assenyala especificitats respecte d'altres llengües romàniques, en aquest cas en la qüestió dels patrons de resposta a interrogatives (que es comparen també amb diverses llengües no romàniques). El capítol 23 està dedicat a la distribució del subjuntiu en portuguès, que no s'explica suficientment amb els tradicionals criteris semàntics. El 24 explora una qüestió de gran importància en el portuguès europeu, la reducció i neutralització de les vocals àtones, un fenomen que es presenta molt diferent al Brasil. L'estudi proposa diferents teories explicatives. L'últim capítol estudia la síl·laba, tant en la gramàtica dels adults com en el procés d'adquisició de la llengua.

No hi ha dubte que aquest recull de treballs és una excel·lent selecció de la lingüística que es fa a Portugal els darrers anys. Per tant, en aquest sentit assoleix perfectament un dels objectius centrals del llibre i de la col·lecció, una actualització d'obres anteriors d'aquesta temàtica i la presentació de camps de recerca més o menys recents i innovadors. Tanmateix, els textos tenen un nivell que exigeix uns coneixements previs de lingüística força considerables, i en aquest sentit crec que es distància una mica d'obres més enciclopèdiques com el citat *Lexicon der Romanistischen Linguistik*. Així doncs, al meu parer es tracta d'una contribució pensada per a especialistes més que per a estudiants. D'altra banda, és interessant veure fins a quin punt les editores en condicionen el resultat final. La comparació amb altres volums de la mateixa col·lecció, com ara el dedicat a la lingüística francesa, revela diferències força considerables tant en els temes com en la presentació i ordenació. És cert que en general els diferents autors segueixen les pautes marcades en els objectius de tota la col·lecció, que impliquen una presentació dels principals treballs fets en cada àrea o especialitat per tal de «resseguir els camins» de la recerca, de manera que el lector es faci una idea de la seva història i alhora de la seva importància actual. Però aquest seguiment no és gaire homogeni. En alguns casos l'estructura del capítol reflecteix clarament aquest plantejament, però en altres la part més històrica queda força més desdibuixada. D'altra banda, aquesta mateixa heterogeneïtat, que s'estén també a les metodologies i tractaments, és alhora una virtut del conjunt de treballs, si del que es tracta és d'oferir un panorama de la recerca lingüística en curs.

Pere COMELLAS CASANOVA
Universitat de Barcelona

MESSEGUER, Lluís (ed.) (2017): *La traducció literària. Estudis sobre la traducció i la literatura valenciana. Homenatge a Joan Francesc Mira i Casterà*. València: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, 320 p.

El volum *La traducció literària. Estudis sobre la traducció i la literatura valenciana. Homenatge a Joan Francesc Mira i Casterà*, del qual ha tengut cura el professor Lluís Messeguer, aplega un conjunt de quinze estudis sobre el tema de la traducció produïda al País Valencià en llengua catalana. Com explica el curador de l'aplec, aquests treballs tenen l'origen en la Jornada sobre la Traducció Literària, organitzada per la Secció de Foment de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, amb la col·laboració de la Facultat de Ciències Humanes i Socials i del Departament de Traducció i Comunicació de la Universitat Jaume I, que es va celebrar el dia 2 de novembre de 2015 a la ciutat de Castelló. La jornada i el volum també són un homenatge a un dels més grans traductors de la nostra literatura, a més d'escriptor i d'assagista eminent: Joan Francesc Mira.

Mira és precisament l'autor que obre el volum amb el text d'una conferència excepcional, titulada «Petita història de la literatura en un planeta rodó». L'escriptor valencià fa un recorregut al llarg del que la cultura occidental ha denominat la «literatura universal» per mostrar-nos la importància de la traducció en el nostre món. Perquè, com ens diu, «aquest món és només possible perquè és un món de traductors» (p. 15). La intercomunicació és el que avui en dia defineix la realitat contemporània. Mentre que a l'antiguitat les cultures estaven tancades en si mateixes, sense connexió entre elles i, per tant, el món era *pla*, avui vivim en un món *rodó*, en el qual la comunicació constant és el que ens defineix. «La presència d'altres pobles —escriu Mira—, gents, llengües i cultures, en la literatura antiga, està sempre oscil·lant entre l'estranyesa, la crònica, l'horror i l'entreteniment curios. Començant per la Bíblia, que és ella mateixa una petita biblioteca literària: els egipcis, els filisteus, els cananeus, o els babilonis hi apareixen com abominables, idòlatres perversos i dignes de les ires de Jahvè o de la simple exterminació» (p. 20). Són les conseqüències del càstig diví als humans, expressat mitjançant el mite de la torre de Babel. Aquest fet s'explica perquè tot el que provenia de fora del propi cercle (s'entén poble, cultura o llengua) no existia o es veia com un perill. Per això, la història de la literatura universal «ha estat un llarg procés d'expansió i d'incorporacions, lentes i dificultoses» (p. 21). Un procés en el qual la traducció ha tengut un paper essencial, ja que, gràcies a ella, «el planeta de la literatura, de la lectura, de l'edició i de la traducció, és ja una esfera, en qualsevol punt de la superfície de la qual ens escrivim i ens llegim els uns als altres» (p. 27). És a dir, la humanitat ha arribat a fer —en un procés que més que segles ha durat mil·lennis— «la revolució més gran de tots els temps» (p. 27). Els grans coneixements de Mira i la seva escriptura seductora fan d'aquesta conferència un text magistral.

A continuació, Lluís Messeguer analitza el panorama de la traducció valenciana en l'article titulat «Traducció i literatura. Qüestions de traducció literària valenciana contemporània». Messeguer es fixa en la tradició traductora com un tret característic de la literatura catalana, atès que en els autors medievals (Vicent Ferrer, Eiximenis, Joanot Martorell, Bernat Metge, etc.) ja trobam casos de versions o d'adaptacions d'altres llengües. Això li permet afirmar que la «nostra literatura clàssica és una literatura traductora i, en menor proporció, traduïda» (p. 30). Tot seguint el fil del recorregut històric, Messeguer apunta que en els segles següents, el que denominam l'Edat Moderna, es produeix una interferència evident del castellà, la qual cosa condueix al fet que en el XIX es produeixen traduccions de *retorn*, és a dir, versions catalanes d'obres escrites en castellà per autors valencians, com les elaborades per Miquel Duran a partir d'obres de Blasco Ibáñez. O també es refereix als autors que publiquen simultàniament obres en versió catalana i en versió castellana. O el d'autors que havien escrit textos en castellà i que després els tradueixen ells mateixos i els publiquen en català. Igualment, es refereix a la consideració de les traduccions com una eina de construcció i de modernització de la cultura catalana com una cultura europea. Tot seguit, Messeguer passa a analitzar la problemàtica de la traducció en relació a la situació social i lingüística actual. «En l'actualitat —ens diu—, tanmateix, la literatura —i, per tant, les literatures— va desapareixent com a part autònoma fonamental del currículum educatiu, i fins i tot de l'estudi universitari, en la docència i en la recerca» (p. 36). Es refereix a la situació d' indefensió o de minorització en què la llengua i la cultura catalanes es troben en l'actual globalització, «en la qual no valen les *fronteres literàries* ni culturals; o si hi són, només valen per a tancar els dèbils, no per a defensar-los de les imposicions dels forts» (p. 37). Tot aprofundint en la problemàtica teòrica de la traducció i en els aspectes lingüístics que implica, es refereix al fet que «tota literatura és traducció» «i ho és també tota lectura» (p. 40). Destaca dos aspectes positius de la traducció valenciana actual: la valoració dels traductors i el fet que les traduccions d'avui es realitzin directament de l'idioma original, sense necessitat d'una altra llengua pont (com, per exemple, altre temps es traduïa del rus al català a partir de versions franceses). Messeguer va resseguint les principals fites produïdes en l'àmbit de la traducció valenciana durant els darrers decennis, tot tenint en compte també el rerefons sociolingüístic i els diversos àmbits que la traducció abraça i que escapen al concepte estricte del llibre, com el cinema, el teatre o la cançó. A més, constata el fet que la majoria dels traductors literaris són també escriptors de creació. Finalment, el capítol finalitza amb un excurs sobre l'obra traductora de Joan Francesc Mira vista a partir de la perspectiva dels temes analitzats al llarg de l'estudi.

Rosa Agost és l'autora del treball titulat «La traducció literària en la societat contemporània i la teoria de la relativitat», la tercera ponència recollida en el volum. Agost compara les figures de Joan Francesc Mira i de sant Jeroni. Destaca el fet que les traduccions de Mira —tant de la *Divina comèdia*, com dels *Evangelis* i de l'*Odissea*— parteixen sempre dels textos originals, sense tenir en compte les altres traduccions catalanes que s'han fet abans, amb la intenció de construir un text més directe, més diàfan i més assequible. Aquest model de traducció implica l'ús d'un model de llengua interdialectal, és a dir, una llengua estàndard però amb trets lingüístics del dialecte propi (el valencià, en aquest cas). A partir de conceptes com la traducció literal o la traducció pel sentit, elabora una curiosa comparació amb la teoria de la relativitat (és a dir, la relació entre espai i temps) i altres conceptes de la física moderna (com la teoria del gat de Schrödinger) per arribar a una sèrie d'idees defensades per diversos traductors i escriptors moderns: la de la teòrica impossibilitat de la traducció, la de la traducció com un procés sempre inacabat o la del valor de la traducció, ja que, com diu Paul Auster, «els traductors són els herois ocults de la literatura, els instruments, sovint oblidats, que fan possible que les diferents cultures puguin comunicar-se i entendre que, des de qualsevol racó del món, tothom viu en un únic món» (p. 84).

La ponència de Josep Marco parla de «Les traduccions al valencià que ara es lligen: models de llengua, estils, traductors». En aquest cas ens explica, des d'un enfocament purament lingüístic, la recerca duta a terme pel grup COVALT (Corpus Valencià de Literatura Traduïda) amb l'objectiu d'analitzar el model de llengua emprat en les traduccions elaborades per traductors valencians. L'autor ens parla de quatre situacions diferents: a) les traduccions que *expliciten* informació que a l'original sols era implícita; b) les que *simplifiquen* els textos originals; c) les que els *normalitzen* o *estandarditzen*; i d) les que mostren indicis d'*interferència* del text de partida. L'ús de la fraseologia en les traduccions, els connectors, els trets ortogràfics que denoten trets dialectals, la passiva, la variació en aspectes sintàctics i lèxics, per exemple, són aspectes importants a tenir en compte. L'autor considera que hi ha uns models diferents entre les editorials valencianes, però també un estil individual en cada traductor, atès que aquests «no són mers reflectors, o transvasadors, dels textos d'altri, sinó que hi deixen la seua empremta» (p. 105).

«La traducció com a conflicte creatiu» és el títol del text signat per Isabel Robles i Jaume Pérez Montaner. En aquest cas el tema de la traducció literària és abordat a partir de l'experiència pròpia, analitzada pels traductors mateixos. Els autors parteixen de la idea que tota traducció «suposa, a més d'una reflexió i una decisió indispensables de passar un text d'una llengua a una altra, una certa càrrega de consideracions teòriques inicials i finals» (p. 113). Entre diversos aspectes, destaquen la «temeritat» que suposa dur a terme una traducció o l'enriquiment que implica tant per al traductor com per a la societat que rep la traducció. A partir d'aquí, tot considerant l'experiència personal, que ateny el terreny de la poesia, Robles i Pérez Montaner passen a referir-se a les interferències que s'han produït entre les obres que ells han traduït (Cummings i Anne Sexton) i les seves obres de creació. Tot això els porta a la idea que la traducció poètica és essencialment una interpretació i una apropiació, per la qual cosa en realitat acaba convertint-se en una obra pròpia: «el traductor assimila el text llegit i el transforma en un altre text que li pertany ja per complet» (p. 123).

Vicent Martines explica en la seva intervenció, «L'ISIC-IVITRA: Clàssics poliglots per a un món global», el funcionament de l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA, entre els objectius del qual hi ha «l'estudi, edició, digitalització, traducció i difusió dels clàssics de la Corona d'Aragó en català, i també d'autors contemporanis, amb especial referència a l'àmbit valencià» (p. 129). La realització de traduccions, l'establiment de corpus de traduccions multilingües i l'elaboració d'estudis traductològics multilingües són alguns dels objectius concrets d'aquest institut d'investigació; de fet, les lletres -TRA de l'acrònim IVITRA fan referència a la traducció. Martines explica la feina feta, entre la qual destaquen les publicacions de traduccions d'obres com el *Llibre dels fets* de Jaume I, el *Llibre de l'orde de cavalleria* de Ramon Llull, *Lo somni* de Bernat Metge, l'*Spill* de Jaume Roig, *Tirant lo Blanch* de Joanot Martorell o *Curial e Güelfa*, a més d'altres autors com Francesc Eiximenis, sant Vicent Ferrer, Ausiàs March, Guillem de Torroella, Joan Roís de Corella, etc. I entre els escriptors contemporanis destaquen les de Joan Fuster, Joan Francesc Mira, Vicent Andrés Estellés, Enric Valor o Vicent Escartí.

Després d'aquests treballs centrats en aspectes més generals, el volum passa a recollir estudis que analitzen aspectes més concrets. En primer lloc, trobam el treball «*Der Roman vom Weissen Ritter Tirant lo Blanc: la versió alemanya de Fritz Vogelgsang*» del doctor Albert Hauf. L'autor destaca el valor d'aquesta monumental traducció, ja que és una «reinterpretació fidel d'una obra medieval de la complexitat del *Tirant*, en una llengua de tanta precisió lògica i sintàctica com l'alemany» (p. 160). I ens explica que això ha estat possible gràcies a les qualitats de Vogelgsang com a filòleg i com a crític literari. Hauf posa nombrosos exemples concrets en què el traductor demostra aprofitar al màxim els recursos de la llengua per transmetre amb la major fidelitat possible l'esperit del *Tirant*.

Vicent Salvador en el seu estudi ens comenta «La traducció francesa del *Diccionari per a ociosos*» de Joan Fuster, duta a terme per Jean-Marie Barberà. Després d'unes interessants pàgines sobre la formació francesa de Fuster i sobre les característiques d'aquest llibre en forma de diccionari, ens comenta alguns aspectes puntuals de la traducció d'aquesta obra del mestre de Sueca, que aquí no podem ressenyar. Però volem destacar que, segons Salvador, «La traducció està feta amb una cura extraordinària» (p. 174). Tanmateix, segurament el més important és que aquesta traducció suposa l'ingrés de Fuster en l'àmbit cultural francès, d'on tant s'havia nodrit.

Josep Lluís Sirera a «Goldoni en l'Albufera. La posada en escena de *Gresca al Palmar (Le baruffe chiozzotte)*, a cura de Juli Leal» ens comenta una experiència que va més enllà de la traducció. Es tracta del muntatge d'una obra teatral de Goldoni que va implicar una autèntica recreació i adaptació a la realitat valenciana. Juli Leal va saber veure els paral·lelismes existents entre el teatre de Goldoni i el d'Eduard Escalante i, a partir d'aquest últim, comprengué la possibilitat de donar un gir a l'obra per tal que el to costumista es transformàs en un to crític. Sirera ens desgrana en el seu treball aquests paral·lelismes i les transformacions d'aquesta *recreació*, que és més que una traducció i que una adaptació.

L'escriptor Josep Palomero dedica un treball extens i molt detallat a parlar de «Les traduccions d'Artur Perucho». Palomero descriu l'itinerari vital i ideològic de Perucho, atesa la relació entre la seva obra i la seva ideologia comunista. Primer, se centra en l'interès de Perucho per les traduccions i, especialment, per les traduccions teatrals, a les quals havia dedicat nombrosos articles, i, després, ens parla de les seves incursions en el terreny de la traducció: uns cops adaptant pamflets i altres obres de contingut ideològic i, altres cops, traduint les seves pròpies obres; a més d'un bon nombre de projectes que no va arribar a dur a terme. Es tracta d'un treball molt documentat, que ens descobreix un costat molt poc conegut d'aquest escriptor del segle xx.

Els sis darrers treballs del volum es centren en l'obra de Joan Francesc Mira: primer, en relació a les tres grans traduccions de l'intel·lectual valencià (els *Evangelis*, l'*Odissea* i la *Divina Comèdia*); i, després, en altres aspectes de les seves traduccions. En primer lloc, Vicent Martínez Guzman («Filosofia del llenguatge i filosofia de la pau. Joan F. Mira i alguns conceptes de la traducció dels *Evangelis*») ens parla de la traducció dels *Evangelis*, tot relacionant-la amb la teoria de la performativitat dels actes de parla de John Langshaw Austin. Martínez, després d'explicar aquesta teoria, assaja d'aplicar-la a la traducció de Mira, tot considerant que el traductor valencià va pretendre fer una traducció *literària* (i no doctrinal o dogmàtica) dels *Evangelis*, en la qual el lector sobretot pogués trobar el plaer de la lectura. Martínez, tot i el propòsit del traductor, intenta fer-ne una interpretació per esbrinar com es pot aplicar «a la filosofia per fer les paus i a la transformació dels conflictes per mitjans pacífics» (p. 251). Per aquest motiu, es centra en la benaurança de Mateu 5,9 (que diu «afortunats els conciliadors»).

Tot seguint amb els estudis sobre les tres grans traduccions del savi valencià, Rubén Montañés parla de «Joan Francesc Mira i la traducció clàssica. L'*Odissea*». Montañés explica com la intenció de Mira era fer una traducció del text homèric que fos entenedora per al lector mitjà actual, la qual cosa coincideix amb els trets de l'original grec. Aquest punt de partida contrasta amb el de la traducció de Carles Riba, que ha esdevingut una versió «sacralitzada» i que sovint «millora» el text original. Montañés es refereix al fet que l'*Odissea* no era un text per ser llegit, sinó per ser escoltat «com a cançó». L'ús de l'hexàmetre dàctil, de fórmules i d'epítets que es van repetint mecànicament al llarg del text i d'un model de llengua no unitari (arcaïsmes, formes dialectals diverses, etc.) que hi ha en el text d'Homer coincideixen amb la solució adoptada per Joan Francesc Mira.

Albert Hauf s'encarrega de comentar «La *Divina Commedia*. La traducció de Joan F. Mira». El doctor Hauf, tot partint de la comparació de diversos fragments de les tres versions catalanes de la *Divina Comèdia* que tenim (la d'Andreu Febrer, la de Josep M. de Sagarra i la de Joan F. Mira) amb l'original italià, ens demostra que la traducció de Mira és la que «diu les coses amb una major naturalitat, raó per la qual respon perfectament a l'objectiu que s'havia fixat l'autor de fer més entenedora l'obra del Dante» (p. 288). Es tracta d'una versió que guanya en claredat, precisió i naturalitat, trets que coincideixen amb la manera de ser de l'home actual.

La intervenció de Josep R. Guzman parla d'«Els contextos de les traduccions de Joan F. Mira i la literatura traduïda». Guzman es refereix a la importància que una figura com l'escriptor valencià s'hagi dedicat a la traducció, quan sovint en la nostra cultura la traducció ha estat considerada una tasca secundària. Tot partint d'Itamar Even-Zohar, Guzman afirma que «la literatura traduïda només té sentit en la mesura que s'insereix dins d'un determinat sistema literari» (p. 295). En el cas de les traduccions de Mira són una tria d'obres que representen tres dels grans pilars de la cultura occidental, per la qual cosa aquestes traduccions formen part «d'un repertori propi de la literatura traduïda» (p. 295). Guzman es refereix al caràcter necessàriament contemporani de les traduccions, que amb el temps fa que sigui necessari tornar a traduir determinades obres: «cada generació es veu obligada a reomplir el buit creat per la seva mateixa existència, per la qual cosa mai no hi haurà una traducció definitiva de cap obra» (p. 296).

Finalment, clou el volum la intervenció de Nancy De Benedetto, traductora a l'italià de la novel·la de Joan Francesc Mira *Borja papa* (2001), amb un treball titulat «Riflessioni in margine alla traduzione di *Borgia papa*. La nazionalità valenciana e il ritmo della narrazione di Joan F. Mira». En aquest cas hi ha una diferència fonamental respecte dels treballs anteriors que comentaven l'obra de Mira com a traductor: aquí De Benedetto parla a partir d'una traducció seva d'una obra catalana del nostre escriptor (*Borja papa*) a l'italià i no de traduccions de Mira d'obres d'altri al català. Una de les qüestions fonamentals que l'autora aborda és la problemàtica sobre si s'han de traduir o no els noms dels personatges a l'italià, ja que a Itàlia en les traduccions és habitual adaptar els noms dels personatges i dels llocs de l'idioma original al de recepció. Tanmateix, en la novel·la de Mira, relacionada pel tema amb l'ambient romà, la solució era molt més complexa i, en certa manera, mixta, atesa la problemàtica amb què alguns noms han arrelat en la tradició italiana. Això la du a plantejar el debat entre si el traductor ha d'adaptar-se a les normes del text d'origen o a les de la llengua a la qual el tradueix: «L'aspetto teorico della questione rientra nelle possibilità di scelta reali che il traduttore ha di operare in un determinato momento storico e linguistico, possibilità determinante da condizionatori micro e macrotestuali che lo spingono verso l'uno o l'altro testo secondo modalità più o meno naturalizzanti» (p. 308). Finalment, a partir de l'experiència de la traducció de *Borja papa* a l'italià, De Benedetto aprofundeix en la complexitat de la traducció quant a aspectes com el ritme del relat, els registres o l'oralitat.

Per concloure aquest comentari de *La traducció literària*, volem subratllar dos aspectes de l'obra que ens semblen especialment valuosos. En primer lloc, a partir de les múltiples aportacions de tots els participants del volum, hom pot veure els més variats aspectes de la problemàtica que implica la traducció de textos literaris. S'hi repassen els múltiples components socials, històrics, estètics, lingüístics, literaris, culturals... que determinen o es relacionen amb la labor de la traducció. Lluny de la repetida sentència que l'acusava de *traïdor*, el traductor ha de *triar* davant una multiplicitat de camins —tots plens de dificultats i de paranys, però també d'encerts i de possibilitats— per aconseguir precisament produir en el lector els efectes que l'autor li volia provocar. I, en segon lloc, a més de ser un homenatge a Joan Francesc Mira, una bona part d'aquests estudis constitueixen una anàlisi minuciosa i detallada de la seva tasca com a traductor, que, només amb les seves tres grans traduccions, sense tenir en compte la resta de la seva immensa obra creativa i assagística, ha deixat una empremta indeleble en les lletres catalanes d'avui.

Pere ROSSELLÓ BOVER
Universitat de les Illes Balears